

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בהעלותך, תשס"ט
מספר 812

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

האצלת סמכויות לזקנים

זהות הזקנים

פנייתו הנרגשת של משה לה' הייתה (יא:יא-יב):

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לָמָּה הִרְעִיתָ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא מָצִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְשׂוֹם אֶת מִשְׁא פֶּל הָעַם הַזֶּה עָלַי, הֲאֵנֹכִי הִרִיתִי אֶת כָּל הָעַם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי יִלְדִתִּיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאָמֵן אֶת הַיָּגֵק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם.

תשובת ה' (שם טז):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֲסַפֶּה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעֶתָ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעַם וְשִׁטְרֵיו וְלִקְחָתָ אִתָּם אֶל אֶהְל מוֹעֵד וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ.

אין זאת הפעם הראשונה שהתורה מזכירה את שבעים הזקנים. גם במעמד הר סיני נאמר: "וְאָל מֹשֶׁה אָמַר עָלָה אֶל ה' אֶתָּה וְאֶהְרֵן נָדָב וְנָאֲבִיָּהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מִרְחֹק" (שם' כד:א). אם כן, מדוע לא נאמר למשה לאסוף את אותם אנשים, אלא משתמע מהכתוב שהיה עליו לערוך בחירה מחודשת של מוסד הזקנים?

מדרש תנחומא (בהעלותך, יד) מתמודד עם השאלה בדרכו:

"אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" והיכן היו אותם הראשונים... עד שהיו ישראל במצרים היה להם שבעים זקנים שנאמר: "לך ואספת את זקני ישראל" (שם' ג:טז), ועמהם יצאו ממצרים וכשעלה משה לקבל את התורה עלו עמו (שם' כד)... כיון שעלה משה התנה עם ישראל שירד בסוף מ' יום, כיון ששהה לירד (שם' לב)... נתכנסו כל ישראל אצל הזקנים אמרו להם: משה התנה עמנו שירד לסוף מ' יום ולא ירד ושש שעות יותר אין אנו יודעין מה היה לו, אלא "קום עשה לנו אלהים" (שם' לב:א). כיון ששמעו כך אמר להם: למה אתם מכעיסין למי שעשה לכם כל אותן הנסים והנפלאות? ולא שמעו להם והרגום... כיון שראה אהרון מה שעשו לזקנים... נתירא הרבה שנאמר: "וירא אהרון ויבן מזבח" (שם' לב:ה)... אחר זמן כשסלח להם הקב"ה אמר למשה: אספה לי שבעים איש, תחת אותן שבעים שנהרגו על קדושת שמי.

כלומר, שבעים הזקנים הראשונים נהרגו על-ידי העם והיה צורך לבחור אחרים. וכיוון שאת הקבוצה הראשונה לא משה בחר, אלא היא הייתה עם העם במצרים בזמן שמושה נשלח לגאלם, ה' מנחה אותו כאן באמות מידה לבחירת הקבוצה החדשה, כמפורט במדרש תנחומא (שם, טז):

“אספה לי שבעים איש מזקני ישראל”... למה לא אמר אספה שבעים אנשים? אלא אל שבעים סנהדרין מיוחדים שיהיו דומין לי ולך, לי שנאמר: “ה’ איש מלחמה” (שמ’ טו:ג) ולך שנאמר: “והאיש משה ענו מאד” (במ’ יב:ג).

הזקנים אמורים אפוא להיות דבקים במטרתם ומוכנים להילחם על דעתם אך מתוך ענווה אמיתית. אלא שאופייה של קבוצת הזקנים הראשונה כפי שעולה מהמדרש הראשון שונה מהתמונה המתקבלת מהמדרש השני. אם על פי המדרש הקודם היו הזקנים מוכנים לחרף את נפשם בניסיון להניא את העם מלחטוא בעגל, הרי על פי מדרש זה (טז) הם מצטיירים כאור שלילי:¹

בשעה שבאו ישראל לאותן הדברים “ויהי העם כמתאוננים ותבער בם אש ה’” (יא:א), נשרפו כולם באותה שעה, אלא שהיתה שריפתן כשריפת נדב ואביהו שאף הם הקלו ראשם בעלותם להר סיני כשראו את השכינה שנאמר: “ויחזו את הא-להים ויאכלו וישתו” (שמ’ כד:יא). וכי אכילה ושתייה היה שם? משל למה הדבר דומה? לעבד שהיה משמר את רבו ופרנסתו בידו והוא נושך, כך הקלו את ראשם כאוכלים ושותים, והיו ראויין לישרף באותה שעה הזקנים ונדב ואביהו, ומפני שהיה מתן תורה חביב לפני הקב”ה לפיכך לא ראה הקב”ה לפגוע בהם בו ביום לעשות פרצה בהם... אבל לאחר זמן בא להם נדב ואביהו ונשרפו כשנכנסו באהל מועד, ואף הזקנים נשרפו כשנתאו אותה התאוה.

המדרש מציין בהמשך ששרפת הזקנים הביאה את משה לטעון את טענתו כלפי ה’, משום שהוא הרגיש שעתה נותר בודד בהנהגת העם.

בחירת הזקנים

בחירת הזקנים הוטלה על משה, אך התורה אינה מפרטת את דרך הביצוע: “וַיִּאָסֶף שְׁבַעִים אִישׁ מִזְקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל” (יא:כד). המדרש ממלא את פער המידע, כפי שרש”י מבאר על פי הספרי (בהעלתך צה):

“וְהָמָּה פְּתָבִים” – במבוררים שבהם לסנהדרין, ונכתבו כולם נקובים בשמות, וע”י גורל, לפי שהחשבון עולה ל”ב שבטים, שישה שישה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה. אמר משה, אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד. מה עשה, נטל שבעים ושנים פתקין וכתב על שבעים זקן, ועל שנים חלק וברר מכל שבט ושבט ששה, והיו שבעים ושנים. אמר להם טלו פתקיכם מתוך קלפי, מי שעלה בידו זקן, נתקדש, ומי שעלה בידו חלק אמר לו: המקום לא חפץ בך.

נראה שמשה בחר להסתייע בגורל על-פי ה’ משתי סיבות:

א. בכל דרך אחרת הבחירה קשה מאוד והייתה נמשכת זמן רב, ומשה הרגיש שעקב הנסיבות יש צורך במתן מענה דחוף לפתרון משבר המנהיגות.

ב. הוא ידע שיהיו שיתמרמרו על אי-בחירתם, והוא העדיף לנמק זאת במענה “המקום לא חפץ בך”! אלא שיש לשאול: אם הבחירה נעשתה בלאו-הכי על-פי ה’, מדוע הטיל אותה ה’ על משה? עונה הרש”ר הירש (ד”ה: “אספה לי”):

לעולם יראו את עצמם רק כמסייעים למשה, ועליהם לבצע ולהשלים את תפקיד העם שנמסר להם מידי משה.

כלומר הנבחרים יבחינו בהשתתפות הפעילה של משה בתהליך הבחירה ויבינו שמכוחו ולמענו נבחרו.

האצלת הסמכות לזקנים

ה’ בחר להעניק סמכות לזקנים בדרך האצלה (יא:יז):

וַיְרַדְתִּי וַדְּבַרְתִּי עִמָּךְ שֵׁם וְאַצְלַתִּי מִן הַרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשָׂמְתִי עֲלֵיהֶם וְנָשְׂאוּ אֹתָךְ בְּמִשְׁאֵ הָעָם וְלֹא תִשָּׂא אֹתָהּ לְבַדְּךָ.

וה’חזקוני’ (רבי חזקיה בן מנוח, המאה ה-י”ג צרפת) מקשה:

¹ רש”י בחר לבסס פירושו לזהות הזקנים על מדרש זה, וטעמו עמו.

וכי לא היה לו להקב"ה רוח אחרת לתת לשבעים זקנים אם לא לקחת ממשה? אלא כך אמר לו הקב"ה: אני אומר לך: אתה תדין את עמי ונתתי לך חכמה לדונם ואת רוחי נתתי עליך, ואתה אמרת: "לא אוכל אנכי לבדי" (יד), חייך - ינתן להם מרוחך!

כלומר יש בהסבר יסוד של מוסר השכל למשה, שהיה עליו לסמוך על הכוחות הנפשיים והשכליים שהעניק לו הבורא כאשר הטיל עליו את מלאכת הנהגת העם.²

אך אם נלך בדרכו של רש"ר הירש שהזכרנו, נוכל לנמק את בחירת הזקנים ע"י האצלה מרוחו של משה. ה' ביקש להטמיע בזקנים הנבחרים, את תלותם ברוח משה ואת התובנה שרוח ה' שנחה עליהם באה להם לא רק בזכות עצמם אלא משום שנבחרו על-ידי משה. כל זאת משום שכוח הנבואה שיינתן להם בעת ההאצלה הוא זמני וחלקי, ואילו נבואת משה היא מושלמת ותמידית (כך פירשו גם אברכנאל והמלבי"ם¹).

גם משה הגיע לתובנות חדשות בעקבות חטא המתאוננים והבין שבדרגתו הרוחנית העליונה כ'איש הא-להים' אין הוא מסוגל להיענות לדרישות העם החומריות. העם קיבל את ציוויי ה' ממשה והתבקש ליישם, אך משה לא היה שותף פעיל בתהליך ההזדככות הנפשית שהעם עבר מאז יצא ממצרים, בגלל הפער הרוחני שנוצר ביניהם מאז שהותו של משה על ההר עם ה'. עדות לכך משמש המסווה שמשה נאלץ לשים על פניו בפגישותיו עם העם. לכן היה צורך במעמד ביניים של אנשים נעלים שנבחרו מתוך העם, שיהיו מסוגלים להעביר לעם, בדרך שתתיישב על דעתם, את המסרים האלווקיים שמשה קיבל מאת ה'.

לכן, תשובת ה' לפניית משה היא בשני התחומים: בתחום המנהיגותי – האצלה מרוחו לזקנים, ובתחום החומרי: "וְאֵל הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמִקְחַר וְאֶכְלְתֶם בְּשֵׂר" (במ' יא:יח). הנה כי כן, גם ההיענות לחומריות צריך שתיעשה מתוך קדושה ולא מתוך תאוה.

ד"ר יאיר ברקאי

ירושלים

² רעיון דומה נמצא במשל השומר השכיר המבקש מהמלך סיוע במלאכתו (תנחומא, בהעלתך טז).

¹ ר' מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל וייזר, מאה י"ט, רומניה.